

YEGAH MUSICOLOGY JOURNAL

<https://dergipark.org.tr/en/pub/ymd>

e-ISSN: 2792-0178

Article Type / Makalenin Türü	: Research Article / Araştırma Makalesi
Date Received / Geliş Tarihi	: 02.03.2026
Date Accepted / Kabul Tarihi	: 04.05.2026
Date Published / Yayın Tarihi	: 11.05.2026
DOI	: https://doi.org/10.51576/ymd.1901326
e-ISSN	: 2792-0178
Plagiarism / İntihal	: This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

MERAGÎ'NİN AMEL BESTESİ ve KAVL ŞİİRİNİN HADİSLE İLGİSİNİN PERDE ARKASI

USLU, Recep¹

ÖZ

Abdülkadir Meragî'nin (1356-1435) eserlerinde bulunan Amel bestesi, 1405 yılından önce bestelenmiştir. Ebced notasyonu ile yazdığı tek eser olan bu bestesinin şiirini, o, Hz. Muhammed'in hadisi ile ilişkilendirmiştir. Hakkında ilk biyografi yazan M. Ali Terbiyet'ten (1935) bugüne kadar (2026) ne İran'da ne de Türkiye'de yapılan incelemelerde şiir-hadis konusunda herhangi bir açıklama yapılmamış olduğu görülmüştür. Bu konuyla ilgili araştırmada nitel yöntemin bilgi tarama, sınıflandırma ve yeniden düzenleme desenleri kullanılmıştır. Amel bestesinin ilk bölümü Arapça şiir, "Kad leseat" (: yılan soktu) sözleriyle başlar. Bu ilk bölüm bestenin "kavl" (kavil) kısmıdır. Bestenin devamı Seyyid Şerif Cürçânî'nin (ö.1413) Farsça şiiri ile devam eder. Arapça şiirin söylenişinin ardından Hz. Peygamberin huzurunda bulunan Muaviye'ye söylediği "Leyse bi-kerim" (: kerim insan değildir) sözü dikkat çekicidir. Araştırmada Merâgî'nin yazdığı Hz. Peygamberin fiili ve sözel hadis olayının gerçekliği sorgulanmıştır. Araştırmanın bulgular kısmında önce "kavl" müzik biçiminin ortaya çıkışı, daha sonra "kad leseat" sözlerinin hadis içinde yer alışı tespit edilmiştir ve Şia kaynakları dahil olmak üzere muhaddislerin hadisi nasıl aktardıkları kronolojik olarak sıralanmıştır. Ardından elde edilen bulgular çerçevesinde kaynakların hadis- şiir olayını nasıl değerlendirdikleri analiz edilmiş, Merâgî'nin beste yapmasını etkileyen sebepler üzerinden makale sonlandırılmıştır. Hadis, sufi müzik tarihi literatürü taranmış olan araştırmanın sonucunda "Kad leseat" şiirinin 4./10. yüzyılda yaşamış Muzaffer Kirmanşâhî adlı bir sufiye ait olduğu, aynı yüzyılda Ammar b.İshak tarafından olay örgüsü ile hadise dönüştürüldüğü, muhaddislerin fiilî ve sözel hadisin uydurma olduğunu her fırsatta söyledikleri, Cürçânî'nin ekler yazarak ilgilendiği Sühreverdî'nin Avârif adlı eserinden Merâgî'nin de etkilendiği ve şiir sözlerinin amel bestesinde kullandığı ortaya konmuştur.

¹ Prof. Dr., Müzikolog, recepulu8@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3849-2982>

Anahtar Kelimeler: Abdülkadir Meragî, Amel beste, Makasidü'l-elhan, Kavl müzik biçimi, Hadis, Seyyid Şerif Cürcanî, saklı tarih.

THE HIDDEN STORY OF THE CONNECTION BETWEEN MERAGI'S AMEL COMPOSITION AND KAVL'S POEM AND HADITH

ABSTRACT

The musical Amel composition by Abd al-kadir Ibn Ghaibi Maraghi (b.1356-d.1435) in his works was composed before 1405. He linked the poem of this composition, his only work written using the Abjad notation, to a hadith of the Prophet Muhammad. From the first biography written about him by M. Ali Terbiyet (1935) to the present day (2026), it has been observed that no explanation has been given regarding the poem-hadith in studies conducted either in Iran or in Turkey. Qualitative methods were used in the research. The first part of the Amel composition begins with an Arabic poem, "Qad leseat" (: a snake stung). After this first section named the "kavl" part of the composition, the words spoken by the Prophet Muhammad to Muawiya, "Laysa bi-karîm" (: not a human being is) are noteworthy. This research questions the authenticity of the hadith of the Prophet Muhammad as written by Maraghi. The findings section of the study first identifies the emergence of the "kavl" musical form, then the inclusion of the Arabic poem "Qad leseat" within the hadith, and finally, chronologically lists how hadith scholars, including Shia sources, transmitted the hadith. The research, which involved a review of hadith, Sufi, and music history literature, concluded that the poem "Qad leseat" belongs to a Sufi named Muzaffer Kirmanshahi, who lived in the 4th/10th century; that hadith scholars repeatedly stated that hadith are fabricated; and that Maraghi was influenced by Suhrawardi's work "Awarif," which Sayyid Sharif al-Djurdjani had added supplements to, and used its lyrics in his musical compositions.

Keywords: Abd al-kadir İbn Ghaibi Maraghi, Amal composition, Makasid al-alhan, Kavl musical form, Hadith, Sayyid Sharif al-Djurdjani, hidden story.

GİRİŞ

Müzik biçimlerinin tarihi ile ilgilenmek müzikoloji ve alt disiplini olan müzik tarihinin araştırma alanlarından biridir. Daha önce amel ve nevbet-i mürettep müzik biçimleri hakkında birer araştırma yayınlanmış ve diğer akademik çalışmalara yol gösterilmiştir. Amel müzik biçiminin aslında doğrudan kâr müzik biçimine benzememekle birlikte aynı sanatsal temsili amaçladığı için amellerin kârlara dönüştüğü, nevbet-i müretteplerin günümüzde mevlevi ayinlerinde süregeldiği tespitleri yapılmıştır. Abdülkadir Meragî'nin Türkiye'de ilk defa tam olarak Türkçeye çevrilen üçüncü sürüm *Makasidu'l-elhân (li-s-Sultân Murâd es-Sânî)* adlı eserinde (2015) ebced notasını verdiği amel bestesi dikkat çekicidir. Bugüne kadar takip ettiğim kadarıyla Meragî'nin (d.1356-ö.1435) amel müzik bestesi üzerinde özel olarak herhangi bir araştırma yapılmadığı söylenebilir (Uslu, Tetik, Ergan müzik bibliyografyaları, Ulusal Tez Merkezi ve online veriler). Bestenin içerdiği bölümlerden ilk kısmının Selçuklular müzik tarihinde yükselen bir değer olarak "kavl" müzik biçimini barındırması ve Meragî'nin "Amel Bestesi"nin gerekçesini bir "kavlî - fiilî hadîs"e dayandırması nedeniyle hem müzik tarihi hem de hadis kaynaklarından araştırılması, konunun tarihini ve perde arkasını aydınlatmak açısından önem taşımaktadır. Uzun zamandır bu problemin farkında olmakla beraber söz konusu bestedeki kavlin "Kad leseat hayyetü'l-hevâ" (: Aşk yılına soktu) diye başlayan sözlerine, Ahmed Gazzalî'nin (ö.526/1126) *Bevâriku'l-ilmâ'* (: Işık parıltıları) adlı eserinde rastlayınca hem kavl müzik biçimi hem Meragî'nin anlattığı olayda kavl sözlerin hadisle ilişkisini, kavl sözlerini tercih sebeplerini, hem de nasıl amel bestesine dönüştürdüğü probleminin çözülmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Problem Durumu

Ünlü müzisyen Abdülkadir Merâgî'nin ebced notasını verdiği amel bestesinin oluşumu için anlattığı şiir-hadis olayının gerçekliği ve onu bu şiiri bestelemesini gerektiren sosyolojik durumun incelenmesidir.

Problem Cümlesi

Merâgî'nin şiir-hadis anlatısı gerçek midir? Şiir-hadis olayı konusunda hadis kaynakları ne demektedir? Kavlı şiirinin sufi kaynaklarında izdüşümü nasıldır? Bestenin ilk kısmının sözlerini oluşturan kavlı müzik biçimi Merâgî'nin amel bestesine nasıl dönüşmüştür? Merâgî'nin amel bestesine seçtiği kavlı sözlerinin perde arkasında ne gibi gerçekler vardır?

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı; Merâgî'nin ebced notasını verdiği amel bestesinin oluşumu için anlattığı şiir-hadis olayının gerçekliğini ortaya çıkarmaktır. Bulguları ve sonuçları ile araştırmanın hem Merâgî'nin hayatındaki bir olayı aydınlatacağı hem de bestesini yapmasının gerekçelerini ortaya koyacağı, sürekli ve gerçekçi bir müzik tarihine katkı sunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

- Abdülkadir Merâgî'nin amel bestesi,
- Bestenin içerdiği kavlı müzik biçiminin ortaya çıkış tarihi,
- Kavlı şiirinin “kad leseat” sözlerinin sahibi,
- Şiir-hadis olay örgüsünün ortaya çıkış tarihi,
- Şiir-hadis olay örgüsünün Merâgî zamanına kadar intikali,
- Müzik, hadis ve sufi tarihi kaynaklarını araştırmak ile sınırlıdır.

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemleri arasında bulunan bilgi tarama, fişleme, sınıflandırma, kronoloji ve sistematik müzikoloji yöntemiyle bilgi sunumu kullanılmıştır. Bu türlü sosyal tarih araştırmalarında kronoloji metodunun özenle kullanılması sağlıklı sonuç elde etmek için önemlidir. Tarihi şahsiyetlerin ölüm tarihlerini özellikle yerli yerinde tekrar tekrar belirtmemizin amacı okuyucunun dikkatini kronolojiye çekmektir.

Literatür Taraması

Merâgî hakkında yayınlanan en geniş ve en son biyo-bibliyografya (2022) da dahil; Uslu, Tetik, Ergan müzik bibliyografyaları, Ulusal Tez Merkezi ve online (Türkçe-Farsça) veriler araştırıldığında özelden Merâgî'nin “amel bestesi”, genelde bestenin içerdiği “kavlı” müzik biçiminin tarihini ortaya çıkaran, konuyu doğrudan ilgilendiren bir araştırma makalesi ve tez başlığına rastlanmamıştır. Şüphesiz Alemlî'nin (2022) nevbet-i müretteb konulu tezinde kavlden bahsedilmiş, müzikal yapısı hakkında tahminlerde bulunulmuş ve hatta olabileceği varsayılan bir müzikal örnek üretilmiştir. Ancak buna benzer kavlı müzik biçiminden yüzeysel olarak bahseden yazılara rastlanmış ise de kavlı müzik biçiminin tarihinin yeterince aydınlatılmamış olduğu tespit edilmiştir. Merâgî'nin ebced notalarını verdiği amel bestesinin oluşumu için verdiği hadis bilgilerini aydınlatan bir araştırmaya rastlanmamıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bulguları üç ana parça halinde düşünülmüştür. Küçükten büyük parçaya, özelden genele doğru bir yol planlanmış olduğu için önce amel bestenin ilk parçası olan “kavlı” müzik biçimi ve sözleri, daha sonra “şiir-hadis” olayının gerçekleri, en sonunda kavlin amel bestede yer almasına doğru uzanan nedenleri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir inceleme planı gözetilmiştir.

Kavl bulguları: kavlin anlamı nedir?

Kavl, Arapça asıllı bir kelime olup sözlük anlamı "söz", müzik terimi olarak "kavl, bestelenmiş Arapça şiir" demektir. Türkçe ve Farsçada da kullanılan bir kelimedir. Bazı Arapçadan çevirilerde müzikal "kavl" kelimesinin ayırım yapmaksızın "şiir söylemek" şeklinde Türkçeye çevrildiği görülmüştür, ayırım yapmaksızın çevrilmesi hatalıdır. Müzikolojik açıdan kavl, çalgı eşliğinde veya çalgısız sözlü müzik biçimidir yani insan sesi ve bestelenmiş söze dayalıdır. Kavl söyleyene "kâil" (: söyleyen) ve daha çok kullanılan terim olarak "kavval" (kâil kelimesinin çoğulu) denir (İbn Sîde, 2003: 347, 348). Çalgı adı olarak "kaval", müzik türü olarak "kavvali" kelimeleri de kavlden türetilmiş kelimelerdir.

Kavl müzik biçiminin ortaya çıkışı

Kavl müzik biçiminin ortaya çıkışını tarih kaynaklarından kronolojik olarak takip etmek mümkündür. Müzikte "gına" terimi gibi "kavl" teriminin de Hz. Peygamber döneminden sonra ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Kavl ve kavval terimlerine tarih kaynaklarında rastlanmaktadır. Müzik tarihi kaynaklarından Kindî'nin (ö.875) müzik eserinde adı görülmeyen kavl müzik biçimi, Farabî'nin (ö.339/951) eserinde bulunmaktadır. M.Gazzalî'nin *İhya-Sema* verilerinde İmam İbn Hanbel'in (ö.241/ 855) yaşadığı dokuzuncu yüzyıldan itibaren "kavl" müzik biçiminin ve "kavval"lerin var olduğuna dair örnekler görülür.

Müzik biçimi olarak kavl teriminin ön plana çıkmasında Selçuklu dönemi sufilerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kavl kelimesinin bir müzik biçimi anlamında kullanılmasının nedeni, Uludağ (1999: 60-61) üstadın belirttiği gibi, bir kısım İslam hukukçularının "lehve'l-hadîs" (: eğlendiren söz) ayeti (Lokman, 31/6) ile müziğe/ gınaya karşı şiddetle tavır almaları üzerine kullanılan "kavl" müzik terimi, yine Kur'an'da bulunan "onlar ki sözü/ kavli dinlerler ve en güzeline uyarlar" (Zümer 39/18) ayetinden destek ve "ahsenü'l-kavl" (: sözün en güzeline uyarlar) ifadesinden ilham alındığı Ebu Talib Mekkî (ö. 386/996), M.Gazzalî (ö.505/1111), Sühreverdi (ö. 632/1234) gibi birçok sufinin kitaplarından anlaşılmaktadır. Bu tespitlerle Selçuklu öncesinde ortaya çıkan kavl müzik terimi, Selçuklularda yükselen bir değer haline dönüştüğü söylenebilir.

Kavl icrasının bir özelliğini, tekrarlanan bir bölüme sahip olduğunu Farabî'nin (2025: 38, 39, 409) "kavl-i avde" terimini kullanmasından yani kavlin "dönüş ile tekrarlanan söz, terci' sanatı gösterilen söz kısmı" (Uslu ve Yanık, 2025: 2274), daha sonra "meyanhane" denilen bir kısmının var olduğu anlaşılmaktadır. Müzikal kavl icrasında müstakil bir bestenin, beyt ya da dörtlükle sınırlandırıldığı, önce kavlin sözleri okur gibi söylendikten sonra taksim denen saz kısmının, ardından bâzgeşt denilen kısımda tekrar besteli tarzda okunan söz icrasından oluştuğu, araya bazen meyanhane kısmının ilave edildiği (Uslu, 2017: 201 not 4) düşünülmektedir. Önceleri "basît" denilen müzik biçimiyle aynı olduğunu belirten Merâgî'nin (2015: 205) tanımından da bu anlaşılmaktadır. Fakat Merâgî kendi zamanı için kavillerin bazı kuralları olduğunu ve kendinin de geliştirdiği "mütezad" adıyla bir ek oluşturduğunu belirtir.

13.-15.Yüzyıl kaynaklarında usulleri ve kullanılan makamları tespit edilen bestelenmiş müstakil kavl örnekleri Nuruosmaniye ve Bodleian güfte mecmualarında vardır (Uslu, 2007: 10; Parmaksız, 2016: 204). Selçuklularda yükselen yeni bir değer olarak gelişen ve Arapça, Türkçe ve Farsça sözlerden oluşan geliştirilmiş "kavl-i murassa" müzik biçiminin bilinen bir örneği Abdülkadir Meragî'ye ait olarak Parmaksız (2016: 169-170) tarafından analiz edilmiştir. Ayrıca kavl müstakil beste olduğu gibi, Selçuklular zamanında dört bölümlü nevbet-i müretteb ve amel müzik biçimlerinin ilk bölümünü oluşturmuştur (Uslu, 2017: 176; Parmaksız, 2016: 171, 184; Alemlî ve Doğrusöz, 2021: 2823; Aktepe, 2023: 110). Günümüzde daha çok Hindistanda görülen müzik için kullanılan "kavvali" kelimesi de kavl sözlerinin Farsça- Urdu- Hint dillerinde yapılan sufi müziğine ad olmuştur.

Kavl müziği Selçuklularda yükselen değer

Sözlükler arasında kavl ve kavval kelimesine ilk defa yer verdiği düşünülen İbn Sîde'nin (ö.458/1066) *el-Muhkem* (2003: 347, 348) eseri, Selçuklular zamanı Arapça sözlüğüdür. Ancak kavval kelimesinin Emeviler zamanında da kullanıldığına edebiyat eserleri şahittir. Erken dönem şairlerden Abdullah b.Yahya Yezdi'nin şiirinde “mahkeme sözcüsü” anlamında kullanıldığı görülür (İsfahanî, 2008: 215). 8. yüzyılda yaşamış Kavval et-Tâî, Emevilerin sonlarında, Abbasilerin başında yaşamış bir şairdi, kendi şiirlerini besteli söylediği için “kavval” diye meşhur olmuştu (Hatîb Bağdadî, 2004: 30). Bir başka kavval anlatısının rastlandığı İbnü'n-Neccâr Bağdadî'nin (2004: 41) eseri Abbasi dönemi için yeterli kaynak sayılabilir. Selçukluların ilk dönem sufilerinden Kuşeyrî (ö.1072) eserinde sufi meclislerinde kavvallardan söz eder. Öncü sufilerden Ebu Osman Mağribî'nin, Cüneyd-i Bağdadî'nin (ö. 297/909), Nasrabazî'nin (ö. 367/978) ve Ebu Ali Dekkak'ın (ö. 405/1015) anlattığı Ebu Sehl es-Salukî'nin sema meclislerinde kavval bulunurdu (Kuşeyrî, 1978: 119, 134, 139; 2, 368). Ebu Bekir Şiblî (ö. 334/946) mecliste dinlediği bir kavl sözlerinden etkilenip sema etmesi (Attar, 1985: 659) meclisine zaman zaman kavval geldiğini gösterir. Selçuklular zamanında Anadolu'da ünlü kavvalların adlarına bazı eserler de rastlıyoruz. 14.yüzyılda Eflakî (1973: 369, 395) meclislerde ünlü kavvallardan Osman, Kemal ve Zeki'nin adlarını verir. Erken tarihli kavl müzik biçimi sözlerinin de Selçuklular dönemi yazarları tarafından belirtildiği görülür. Daha önceki çoğu yazar Arapça kavl sözlerini vermiş olsalarda “kavl” terimini kullanmaya ihtiyaç duymadıkları görülmektedir. Böyle durumlarda herhangi bir Arapça şiir, kavvalın icrasıyla kavl olabilir. Dolayısı ile burada vereceğimiz örnekler Arapça şiirin kavl olduğunu özel olarak belirten yazarlardan bazıları olacaktır. Şehabeddin Sühreverdî *Avârifü'l- maârif* (2022) adlı eserinde verdiği Arapça şiirlerden Mecnun Leyla'nın iki beytini (2022: 485, kavl 2 beyt, vafir) ve daha sonra dört beytini (2022: 501, kavl 4 beyt, tavi), Nabiğa Ca'dî'nin iki beytini (2022: 491, neşid 2 beyt, tavi) kavl örneği vermektedir. Zunnun Mısrî'nin Bağdat'ta dinlediği kavvalın kavlini (2022: 493, kavl 3 beyit, vafir çeşidi; 2022: 520, 543; İbn Asâkir, 2001: 298, 311), Ahmed Gazzâlî'nin *Bevârik* adlı eserinde kavl örneklerine rastlanmaktadır. 1345 tarihinde yazılmış *Bevârik* nüshasında Sühreverdî ile de görüşmüş olan Kölemen devri sufi şair İbnü'l-Fâriz'in (ö. 632/1235) şiirlerinin bulunması, bu şiirlerin de Türkistan sufilere tarafından tekkelerde okunan kavllar arasında olduğuna işaret sayılabilir.

Kavl kelimesi aynı zamanda söz anlamına geldiği için Arapça şiirlerin doğrudan kavl sözü olup olmadığını ayırmak zordur, verdiğimiz örneklerde bu ayırım bazan yapılmıştır. Kavl sadece adına müzik biçimi olarak rastlanan Farabî'nin eseri de dahil olmak üzere, sonrasında doğrudan müzik kaynağı olan eserlerin çoğunda kavl teriminin tanımı yapılmamıştır. Seyyid Şerif Cürçânî (ö.816/1413) hayatının baharında iken uğradığı Anadolu müzik kültürünü de yansıttığı ve 1375 yılında yazdığı *Şerhü'l-edvar* (TSMK, nr. A.3458, yp. 67a) adlı müzik eserinde hem kavlin Arapça şiirden oluştuğu belirtilmekte, hem de kavlin içinde bulunduğu nevbet-i müretteb müzik biçiminden söz edilmektedir. Merâgî kavl müzik biçiminin tanımına biraz daha ayrıntı katmıştır.

Merâgî'nin amel bestesi ve kavl sözleri

Abdülkadir Merâgî eserlerinde kavl müzik biçiminin Arapça sözlerden oluştuğunu, başlangıçta “basît” müzik biçimiyle aynı olduğunu, zamanla “meyanhane” kısmının geliştiğini söyler. 2023 yılında tıpkıbasım olarak yayınlanan *Makasîdü'l-elhân (li's-Sultan Murâd es-Sânî)* eserin, Türkçe çevirisinde de görüleceği üzere bir “amel” bestesini ebced notalarıyla, hatta bu müzik eserinin sözlerinin kaynağı hakkında Hz.Peygamber'e uzanan bir anlatıyla birlikte verir. Bu anlatıya girişte de belirtildiği gibi araştırma boyunca “şiir-hadis” kısaltmasıyla işaret edilecektir.

Anlatı (Merâgî, 2015: 57, 201; 2009: 267-271): kısaca huzurunda bir şairin söylediği “Kad leseat” (Aşk yılanı soktu)” diye başlayan “şiir”den etkilenen Hz. Peygamber coşkuyla hareketlenince (hadis ilminde buna “fiilî hadis” denmektedir), üzerindeki ridası omuzundan düşer, yanında bulunan Muaviye'nin bu hareketini şaşkınlık ifadesi üzerine “Ya Muaviye, sevgilisi anıldığı zaman coşku duymayan kişi kerim/ zarif insan değildir” (Hadis ilminde buna “sözel hadîs” denir, Muaviye ve

“kerîm insan” ifadesi ile ilişki kuran bir başka müzik olayı için bk. Uslu ve Yanık, 2025: 2898, 2905) der. Fiilî ve sözel hadîs olarak bu olayın hadîs kitaplarında bulunması gerekir düşüncesi ile, 2013 yılında *Makasid*'ı Türkçeye çevirirken, eserin girişinde verdiği dört hadîsin kaynaklarını Kütüb-i Sittede kolayca bulmuş (ve sonra üzerinde daha geniş bir hadîs kaynakları araştırması yayımlandı: Uslu, 2023: 35-88), ama bu “şîir-hadîs konusu”nu araştırmanın dar zaman imkanlarında kolay olmadığı anlaşılmış ve sonraya bırakılmıştı. Bundan birkaç yıl önce Ahmed Gazzâlî'nin *Bevâriku'l-ilmâ'* (: Işık parıltıları) adlı eserini Türkçeye çevirirken Hz. Peygamber'in hadîsinden bağımsız olarak “Kad leseat” diye başlayan dörtlüğe rastlayınca, konunun yeniden ele alınmasına karar verilmiştir. A. Gazzâlî'nin 1126 ölüm tarihine göre anlatının Merâgî öncesine uzandığı anlaşılınca hem kavî sözlerin hadîsle ilişkisini hem de tespit edilen kavî sözlerinin nasıl Merâgî'nin amel bestesine dönüştüğünün araştırılması amaçlanmıştır.

Aşk yılanı soktu (Kad leseat) şîiri ve Hadis

Meragî'nin bestesi için anlattığı şîir-hadîs olayında söz konusu olan kavî sözlerinin tamamı ve Türkçesi şöyledir, aruz vezni münserih (Tablo 1'de mevcuttur):

قَدْ لَسَعَتْ حَيَّةُ الْهَوَى كَبِدِي فَلَا طَيْبَ لَهَا وَلَا رَاقِي
إِلَّا الْحَبِيبُ الَّذِي شَغَفْتُ بِهِ فَعِنْدَهُ رُقِيَّتِي وَتَرِيَّاقِي

Tablo 1. Merâgî'nin amel bestesinin kavî kısmının Arapça sözleri.

Birinci beyit: Kad leseat hayyetu'l- hevâ kebidî: Aşk yılanı ciğerimi soktu (“heva” kelimesi “arzu, sevdâ, heves, aşk” anlamlarına gelir, burada söz konusu olan aşktır) / Fe-lâ tabîbe le-hâ ve lâ râkîyyi: Onun ne doktoru var ne çâresi, İkinci beyit: İlle'l- habîbü'llezi şugiftu bihi: Ancak sevdiğim kişi çareye sahip / Fe indehu rukiyyetî ve tiryâkiy: Çârem ve ilâcım onun yanındadır (Meragî, 2015: 58, 201; Sühreverdi, 2022: 543).

رسول الله ﷺ فقال :
« يَا مُعَاوِيَةُ ؛ لَيْسَ بِكَرِيمٍ مَنْ لَمْ يَهْتَزَّ عِنْدَ سَمَاعِ ذِكْرِ الْحَبِيبِ »

Tablo 2. Söz konusu Hadîsin Arapça metni

Tablo 2'de görüldüğü üzere hadîs olduğu söylenen metin (Tablo 2'de mevcuttur): Resulullah (s.a.v.) şöyle dedi: “Ya Muaviye Leyse bi-kerîm men lem yehtezze inde semâi zikri'l- habîb” (: Ey Muaviye, sevdiğinin anıldığını işittiğinde coşku duymayan kişi kerim/ zarif insan değildir).

Kavlin sözleri üzerinden hadîs literatürü tarandığı zaman Meragî'nin anlattığı olayın başında yer alan başka sözel hadîslerle birlikte benzer anlatılara rastladık. Bu şekilde şîir-hadîs'in birkaç versiyonu ortaya çıktı. Ancak konuyu genişletmemek için buraya almadığımız, Meragî'nin anlatısında bulunmayan, şîir hadîs anlatısı dışındaki “sözel hadîsler”in Kütüb-i Sittede bulunan hadîsler olduğu ilgili araştırmalarda belirtilmektedir.

Şîir-hadîs bulguları

Eserin yazıldığı bölge olarak Orta Asya'da (Türkistan'da) pekçok muhaddis, sufi, müfessir yetişmiş pek çok eser yazılmıştır (Yıldırım, 2012: 647-682). Bir kısmı günümüze gelmemiş, gelebilen eserlerin hepsini bulmak ve taramak görmek mümkün değildir. Şîir-hadîs, Kütüb-i Sitte tecrübemize dayanarak sonrası eserlerde aramaya başlandı. Araştırmaya önce Meragî'nin anlattığı

şiiir-hadis olayı ve Hz. Peygamberin söylediği iddia edilen “hadis”, hadis kaynaklarından tarandı. Bu tarama sırasında hadisin aktarım zincirinde bulunan ravilerden “Ammar b. İshak” adlı kişi üzerinde durulduğu, diğerlerinin güvenilir bulunduğu belirlendi. Daha sonra konunun hadis kaynakları dışında hem sufi hem de edebiyat literatürlerini ilgilendirdiği anlaşılınca, diğer alanların kaynakları da taranmış ve elde ettiğimiz bulgular aşağıda kronolojik sırayla verilmiştir.

10.Yüzyıl

Ünlü hadis eleştirmenlerinden İbn Hibban’ın (ö.354/965) (*Ravzatu’l-ukala; Sahih; es-Sikat* ve fihristi; *el-Mecrühîn; Mevâridü’z-zamân* gibi eserleri) ve İbn Adî Cürçânî’nin, (ö.365/976) *el-Kâmil* (1-9 cilt) gibi eserlerinde ne ravi Ammar b.İshak ne de “şiiir-hadis” yer almamaktadır. İlerde görüleceği üzere “şiiir” konusuyla ilgi kurulan Irak’ın dağlık bölgesi 10.yüzyılın sonlarında yaşamış olan sufilerden Muzaffer Kirmanşâhî’den bahseden sufi kaynaklarından Ebu Nuaym Isfahanî’nin (ö.430/1038) *Hilyetü’l- evliya*’sında (1979: 360), Kuşeyri’nin (ö.465/1072) *er-Risale*’sinde, Hucvirî’nin (ö.465/1072) *Keşfü’l- mahcûb* ve Buharalı Kelâbâzî’nin (ö.390/990) *et-Ta’arruf* eserlerinde “şiiir-hadis” anlatısına rastlanmamıştır.

11.Yüzyıl

Abdullah Herevi’nin (ö. 481/1089), *Tabakat-ı Sufiyye*’sinde (1983: 410) Muzaffer Kirmanşâhî’nin (Kirminşini) hayatı anlatılırken şiiir ilk defa verilir. Adı geçen Irak sufisinin yaşadığı bölge dolayısıyla Bağdat tarihinde olabilir düşüncesi ile Hatîb Bağdadî’nin (ö.463/1071) ve zeyl yazarı İbn Neccâr Bağdadî’nin (ö.653/1255) Bağdat tarihi; Hadislerini inceleyenlerin eserlerinde (ilerde bahsedilecektir) görülenin aksine Muhammed Gazzâlî’nin (ö.505/1111) *İhyâu ulûmi’d-dîn*’i araştırılmış ve eserde şiiir-hadis anlatısına rastlanmamıştır. M. Gazzâlî ile çağdaş olan muhaddis İbnü’l-Kayserânî’nin (ö.507/1113) ne hadis eserlerinde ne de konusunun ilklerinden sayılan *es-Semâ’* (1994) adlı eserinde bulunamamış, ancak *Safvetü’l- tasavvuf* (1916: 361-362) adlı eserinde cennetle ilgili bir hadisin arkasından bütün ravileri belirtilerek şiiir-hadis anlatısına ilk defa yer verilmiştir. M. Gazzâlî ve İbnü’l-Kayserânî ile çağdaş olan “İlkiyâ” lakaplı Şireveyh/ Şîrûye b. Şehrdâr Deylemî’nin (ö.509/1115) *el-Firdevs* (1986: 393 nr.8531 mükerrer) veya “Müsned-i Deylemî” olarak bilinen eserinde sadece hadis yer almakta, şiiir bulunmamaktadır.

12.Yüzyıl

Sadece şiiir, adı geçen M. Gazzâlî’nin kardeşi, Ahmet Gazzâlî’nin (ö.520/1126) eserinde görülmüştür. Maktul lakaplı Sühreverdî’nin (ö.586/1191) eserlerini bir araya getiren *Mevsûatü musannifâti’s- Sühreverdî* (2018: 836) içinde yer alan Divan’ın sonunda, “Kad leseat” şiiiri üç beyit halinde Almanya nüshasında kaydedilmiş olduğu belirtilmiştir.

13.Yüzyıl

Sufilerin hayatını ve sözlerini derleyen Feridüddin Attar’ın (ö.618/1221), *Tezkiretü’l-evliya*’sında ne şiiir ne de hadis yer almamaktadır. Şehabeddin Sühreverdî (ö.632/1234) sufilere tavsiyeler verdiği *Avârifü’l-maârif* (2022: 543) ve Ahmed-i Câmî (ö. 667/1267) *Hadika* adlı eserlerinde şiiir-hadis olayına yer vermiştir. Endülüs hadis alimi Ahmed Kurtubî (ö. 656/1258) *Keşfü’l-kına*’ (1991: 154) ve çağdaşı Şii alimlerden Ebülhasan Şüşterî (ö.668/1269) *er-Risâletü’s- Şüşterî* (2004: 119), Feridun Sipehsalar (ö.713/1312), Şemseddin İbrahim Ebrekûhî (ö.714/1314) gibi sufiler eserlerinde şiiir-hadis anlatısını aktarmışlardır.

14.Yüzyıl

Ahmed İbn Teymiyye (ö.728/1328) çeşitli eserlerinde (1985: 595; 1988: no.13; 2007: 642, 680, 838; diğerleri için bk.kaynakça) Resulullahın huzurunda “Kad leseat” şiiirini inşad edenin “Ebu Mahzûre” adına ve üç çeşit şiiir-hadis anlatısına sık sık yer vermiştir. Öğrencilerinden Zehebî

(ö.748/1348) ve Zeynüddin Irakî (ö.806/1404; 1995: 198 nr.5988, 530) ravilerden Ammar b.İshak üzerinde durmuş ve şiir-hadis anlatısına yer vermişlerdir.

15.Yüzyıl: Abdülkadir Merâgî (d.1356-ö.1435) ile çağdaş olanların konu hakkında ne söyledikleri de araştırılmıştır. Kronolojik sırayla: Seyyid Şerif Cürçânî'nin (ö.816/1413) çoğu eserinde (*et-Tarifât; Şerhu'l-mevâkıf*, 8 cilt; Arap dili eserleri; *el-Muhtasar fi-usûli'l-hadîs ve Dibâcü'l-müzheb*, Hadis; *Şerhu's-Sirâciyye*, Fıkıh; ve taranan bazı eserler) ve 1375 yılında yazdığı müzik eseri *Şerhu'l-Edvar*'da şiir-hadis anlatısı bulunamamış olmakla birlikte, göremediğimiz ve henüz yazması tespit edilip incelenmemiş olan Katip Çelebi'nin adını andığı “*Talikât ala Avârifü'l-maârif*” adlı 1405 yılı öncesinde yazdığı eserinde, Sühreverdî metninden dolayı şiir-hadis konusuna yer vermiştir. İbn Hacer Askalânî (ö.852/1449), *Lisânü'l- mîzân* (2002: 43 nr.5533) ve *Zehrü'l-Firdevs* diye meşhur olan *el-Garâibü'l- mültekat* (2018: 351) adlı eserlerinde ravi Ammar b.İshak'tan, önceki bazı kaynaklardan, şiir-hadis konusundan bahseder. Gençliğinde Semerkant'a eğitim için gelen ve bu sırada Merâgî ile tanışmış olan “Molla Câmi” olarak ünlü sufi Abdurrahman Câmi (ö.898/1492) *Nefehât* (2002: 321) adlı eserinde dördüncü tabakadan Irak dağlarının ünlü sufilerinden Muzaffer Kirmanşâh'ın hayatını yazarken “Kad leseat” şiirinden söz eder.

Şiir-Hadis için ne dediler?

Modern araştırmalar sayesinde (Albanî, 1992: 34 nr.558; Halebî vdğr, 2023: nr.3606, nr.3737, nr.4874, nr.15640, nr.18472, nr.31159) şiir-hadis farklı rivayetleri ve “Leyse bi-kerîm” hadisinin mevzû olduğu kolayca bulunmaktadır. Ancak elde edilen bulgu Abdülkadir Merâgî öncesi ve döneminde söylenenleri açıklamamaktadır. Bu bölümde yukarıda sıralanan kaynaklar üzerinden neler söylendiği analiz edilmeye çalışılmıştır.

11.Yüzyıl: Abdullah Herevî'nin, 1085'te yazdığı *Tabakat*'ında sadece şiir, sonrasında şiir-hadis ilişkisi anlatısına ilk defa rastlanan muhaddis İbnü'l-Kayserânî (1916: s.361-362), eserinde şiirden önce verdiği cennetle ilgili hadis, sahih kabul edilmekle birlikte geri kalan şiir-hadis anlatısının ravi zincirindeki Ammar b.İshak ile “müfred” olduğunu belirtir. Bu eserin 480/1087 olan yazım yılı şiir-hadis yazılı kaynakta görülmesi açısından önem taşımaktadır. İbnü'l-Kayserânî ile çağdaş olan Hemedan muhaddislerinden Şîrûye Deylemî eserinde sadece hadis metnini aktarırken herhangi bir eleştiri yapmamış, kitabın başında belirttiği ifadesine göre “sahihs veya nadir” hadislerden biri olarak kabul etmiştir.

12.Yüzyıl: Şiire rastlanan Ahmed Gazzâlî'nin eserinde şiir-hadis bağlantısı yoktur, şiir sadece sema eşliğinde söylenen bir “kavl” müzik biçimi örneği olarak yer almaktadır. (Not: Daha önce belirttiğimiz gibi büyük kardeşi M. Gazzâlî'nin *İhyâu ulûmi'd-dîn* eserinde olmamasına rağmen hadislerini tahrir edenler şiir-hadise yer verip mevzu ve batıl olduğunu anlatmadan geçmemişler: Murtaza Zebîdî ö.1205/1791, *İthâfu's- sâdetü'l- müttakîn şerhi İhyâi ulûmi'd- dîn*, Haz.M.Ahmed, 2024, s.296-297; Mahmud b. Muhammed Haddâd, *Tahrîcu ehâdisi İhyâi ulûmi'd- dîn*, Riyad 1408/1987, s.1341, fasıl no.2020). Nüshalarında şiiri içeren beyitlerin görülmesine rağmen Maktul Sühreverdî'nin Divan'ına ait olmadığı anlaşılmıştır.

13.Yüzyıl: Ünlü sufi Şehabeddin Sühreverdî, *Avârif* adlı eserinde şiir-hadis sahih olmayabileceği şüphesini belirtmiştir. Şiir-hadis mevzu olup olmadığı tartışması Endülüs hadis alimleri arasında da tartışmaya yol açmış olmalı ki Kurtubî, hadis eserinde şiir-hadis mevzu olduğunu belirtmiştir. Şîi alimlerden Ebulhasan Şüşterî, eserinde şiir-hadise yer verip, daha önce İbnü'l-Kayserânî ve Sühreverdî hadisi zikrettiler deyip, eleştirilerinden bahsetmeksizin “musannif olarak hadisi reddettiğini” yazmıştır.

14.Yüzyıl: Meragî öncesinin önemli hadis eleştirmenlerinden İbn Teymiyye, Zehebî ve Zeynüddin Irakî, eserlerinde bu “hurafe” anlatıyı, diğer ravilerin “sika (güvenilir)” olmasına rağmen ravilerden Ammar b.İshak'ın ortaya atmış olabileceğini, hem de şiir-hadis anlatısının her türlüşününün mevzu-batıl olduğunu söylerken, diğer taraftan hadis olarak aktaranın yalancı olacağını vurgulamışlardır.

15.Yüzyıl: Merâgî ile çağdaş muhaddislerden İbn Hacer Askalânî, eserlerinde şiir-hadis aktardıktan sonra, İbn Tâhir'in (yani İbnü'l-Kayserânî'nin) hadisin evveline sahih, sonrasına müfred dediğini, hadisin "mevzu" olduğunu söyler. Yukarıda adı geçen Seyyid Şerif Cürçânî ile Merâgî arasındaki etkilenmeden biraz sonra yer alacak başlık altında bahsedilecektir. Zamanın ünlü sufilerinden olan Abdurrahman Câmî, gençlik şiirlerinden birini bestelemesi için Merâgî'ye vermiş olabilir (günümüze gelen bestelerinden biri: Uslu, 2022: 73). Câmî sufilerle ilgili eserinde Muzaffer Kirmanşâhî'nin "Kad leseat" şiirini sık sık söylediğini yazar.

Özetle muhaddisler bu sözün ravi zincirinde bulunan isimlerden Ammar b.İshak'ın bu şiir-hadis anlatısını uydurmuş olabileceğini tespit etmişler ve ardından ravi İbn Nasr el-Kagezî es-Semerkandî'nin (ö.423h/1032) ölüm tarihini vererek, şiir-hadis anlatısının ortaya çıktığı zamanın tespitini sağlamışlardır; Yine 4./10.yüzyıl sonlarında yaşamış sufilerden Muzaffer Kirmanşâhî'nin (kaynaklarda görülen "Kîrmînsînî" nisbesi Kirmanşâhî'nin Arapçalaşmış halidir, eski Irak'ın dağlık kesimleri, şimdiki İran'ın bölge merkezlerinden biridir) aşkile "Kad leseat" şiirini söylediği kaydedilmiştir. Ebu Said Ebu'l-Hayr (ö.440/1049) ve Ahmed Yesevî (ö.1166) gibi Horasan sufilerin sohbetlerinde Muzaffer Kirmanşâhî'den bahsedilmesi İran- Maveraünnehir- Türkistan bölgesinde 5./11.Yüzyıldan itibaren tanınmasını sağlamıştır. Kirmanşâhî'nin "Kad leseat" şiirinin sufi meclisleri başta olmak üzere sık sık okuduğunun söylenmesi şiirin yayılmaya başlaması ve şiir-hadis anlatısının ortaya çıkışının tahminen 4./10.yüzyıl sonrası olabileceğine işaret etmektedir.

Yukarıda ayrıntılarını kaynaklar üzerinden açıkladığımız şiir (Kad leseat) Merâgî sonrasında yazılmış kitaplarda (Not: konuyu tamamlama amacı taşıyan bu bölümdeki eserlerin bibliyografik künyeleri tam olarak verilmiş, ayrıca kaynakçada verilmeyecektir): 1-bazen şiir-hadis birlikte özellikle "mevzu" olduğu mutlaka belirtilerek (Suyûtî ö.1505, *el-Hâvî*, Beyrut, Ts. 1/566; İbn Arrâk ö.1556, *Tenzîhu 'ş-şeria*, Amman 2024, 2/233; İbn Hacer el-Heytemî ö.1567, *Kitâbu 'z-zevâcir ve Kitâbu Keffü 'r-rea*, Kahire 1356/1937, s.40; Ali el-Kari el-Herevî ö. 1606, *Esrâru 'l-merfûa*, Beyrut 1986: 274, nr.359; Şia kitaplarından Mirza Habibullah Haşimî el-Hûî, *Minhâcu 'l-berâa şerhi Nehcu 'l-belâğa*, Beyrut 2003, s.244; Hatta tefsir kitaplarında: Mahmud Şükri Alusi, *Ruhu 'l-meânî*, Beyrut 1997, cilt 21, s.24, Lokman suresini tefsirinde Kad leseat şiir-hadis olayını eleştirerek anlatmaktadır), 2-bazen hadisten bağımsız olarak sadece şiir barındırdığı mana ve "mazmun"dan dolayı muhtemelen teberrüken değer verilip eserlerde görülmeye devam etmiş (Hüsameddin Ali Bidlisî, ö.1494, *Tefsîru el-Bidlîsî*, Haz Assem el-Keyyâlî, Beyrut 1441/2020, cilt 5, 60, sure Saf, ayet 34 tefsirinde; Abdülganî Nablusî, ö.1143/1731, *Keşfü 's-surri 'l-gâmiz Şerhu Divâni İbnü 'l-Fâriz*, Haz.Halid ez-Zer'i, Dimaşk Daruninava Yayınları, 1438/2017, s.1493, 15.beyit açıklanırken; Ashraf Ali Thanwi, *Ashraf al-swaneh*, Çev.M.Mahomedy, 1935/1354, cilt 1, 275; M.Abdullah el-Eyyubi, *Kuduri*, cilt 2, 167, kitap peştuca; M.Arabî el-Kabbânî, *Câmiu Nefehâti 'l-Kudsiyye*, Dimaşk Darulhayr Yayınları 1991, s.541), 3- Bir sufi günlük vird kitabında "istiğase evradı" (günlük Allaktan yardım dileme; *Zâhîretü 'l-muhtâc fi 's-salât*, s.241) cümlesi yapıldığı görülmüştür. Bu da hadis olayı dışında tutularak şiirin halen sufiler tarafından teberrüken itibar gördüğünü göstermektedir.

Merâgî'nin amel bestesinin perde arkası

Bu bölümde Merâgî'nin biyografik kronolojisi ile yukarıdaki bulgular birlikte değerlendirilecektir. Merâgî eserinde Amel bestesine seçtiği sözlerin gerekçesini, Hz. Peygamberle ilgisini gösteren şiir-hadis olayına ve Seyyid Şerif Cürçânî'nin Farsça manzum tercümesine bağlamıştır. Merâgî şiir-hadis olayından nasıl haberdar olmuştur? Cürçânî'nin muhtemelen 1400-1404 yılları arasında yazdığı "*Talikat ala Avârif-i Sühreverdi*" adlı eseri ile. Merâgî'yi bu sözlerle beste yapmaya iten sosyo-müzikolojik sebepler nelerdi? Merâgî, Cürçânî ile 1375 yılından beri tanışmaktaydı. O tarihte Cürçânî, Bursa'dan Tebriz'e gelmiş ve müzik eserini Muzaffer Şah'a sunmuş, huzurunda bulunan Merâgî ve zamanın ünlü bilginlerinden Taftazanî ile de tanışmıştı (Uslu, 2022: 49). Merâgî, hâmisî Celâyirîlerin yanına dönmüş; Cürçânî ise Muzaffer Şah'ın Şiraz Medresesinde Taftazanî ile birlikte çalışmaya başlamıştı. Timur Şiraz'ı aldığı zaman Cürçânî ve Taftazanî Semerkand'a götürüldüler

(Uslu, 2022: 57). Timur Bağdad'ı almaya karar verdiğinde Semerkand müderrisi Taftazanî Merâğî'nin öldürülmemesi için Timur'a 1387 tarihli eman yazmıştı (Uslu, 2022: 55). Semerkant'a getirilen Merâğî, bir süre sonra Tebriz'de Timur'un oğlu Miranşah'ın mürebbiyesi olmuştu. Sorumsuz oğluna ve mürebbiyelerine kızan Timur, Tebriz'e ordusuyla gitmeye niyet ettiğinde bu sefer Cürcânî, Merâğî'nin öldürülmemesi için 1404 yılında eman yazmıştı (Uslu, 2022: 61). Bütün bu olayların üzerine Merâğî müzik eseri yazmaya karar verdiğinde, saygısından dolayı Cürcânî'nin edvarını eleştirmemeye karar vermişti. Merâğî, müzik teorisi konusunda etrafındaki Cürcânî'nin müzik görüşlerini savunan muhalif söylentilere karşı, Cürcânî'den aldığı Farsça tercümesi ile “kad leseat” şiirini bestelemiş ve eserinde şiir-hadis olayına yer vererek, Cürcânî ile aralarındaki sevgiyi tescil etmek ve kendi görüşlerini onun tarafından da onaylandığını göstermek istemiştir. Diğer taraftan bestesini yaptığı sırada hayatta olan Timur başta olmak üzere entellektüel çevrenin sufilere sevgisini ve hürmetini de biliyordu (Akkuş ve Zeki, 2019: 467; Yıldırım, 2012: 676).

SONUÇLAR

Bu araştırmanın amacı Merâğî'nin “Amel Bestesi”nin ardındaki gerçekleri araştırmak olarak belirlenmiştir. Araştırılan konu Makasid adlı eserinde anlattığı şekliyle “şiir-hadis” olarak işaret edilen olgu ile özetlenmiştir. Araştırmaya ilk olarak bestenin ilk kısmı olan kavl müzik biçimi ve tarihinin ardından, sufi ve hadis literatürü ile devam edilmiştir. Elde edilen bulguların sonucunda bilgiler analizi ile aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Kavl müzik biçiminin Selçuklular öncesinde kullanılmaya başlandığı, yazılı müzik eserlerinden Farabî'nin eserinde görüldüğü, sufilerin yazdıkları ile biçimin terim olarak yaygınlaştığı, Selçuklular döneminde yükselen değer olduğu anlaşılmaktadır. Tekkelerde kavvallar tarafından okunan kavl sözlerinden birinin “Kad leseat (: Yılan soktu)” diye meşhur olduğu Abdullah Herevî (ö.1089) ve Ahmed Gazzâlî'nin (ö.1126) eserleriyle tespit edilmiştir.

Şiir sözlerinin sufilerden Muzaffer Kirmanşâhî'den beri, 4./10.yüzyıldan itibaren Irak-Türkistan bölgelerinde sema meclislerinde söylenegeldiği ortaya konmuştur. Şiirin, şöhreti sebebiyle yine takip eden yıllarda şiir-hadis şekline büründürüldüğü anlaşılmıştır.

Semerkantta yaygın olarak bilinen bu şiir- hadis olayını muhaddislerden İbnü'l-Kayseranî'nin 5./11.yüzyılda ilk defa kaydettiği anlaşılmaktadır. Muhaddisler ve sufiler şiir-hadis uydurma (yani mevzû'-batıl) olduğu konusunda çoğunlukla aynı düşüncede olmuş, fakat bazen “sözel hadis” kısmını aktaranlar tarafından uydurma olduğunun ifade edilmediği anlaşılmaktadır. Hadis ve şiir konusuyla ilgili burada anılanlardan çok daha fazla literatür bulmak mümkündür, fakat araştırmanın sonucunu etkilemeyecektir diye öngörülmektedir.

Seyyid Şerif Cürcânî'nin ele aldığı ve “*Talikât*” yazdığı Sühreverdî'nin *Avârif* eseriyle Merâğî'nin şiir-hadis olayına vakıf olduğu ve bestelemeye karar verdiği, Cürcânî (1405'ten sonra ayrılmıştır) henüz Semerkant'ta iken amel biçiminde 1405'ten önce bestelediği, ilk yazdığı *Câmiü'l-elhân* adlı (Haz.Hazrai, 2009: 259, 269, 284) müzik eserinde yer vermesinden anlaşılmaktadır.

Kad leseat ile başlayan Arapça kavlin sözlerini Merâğî beste yapmaya karar vermiş ama amel bestesinde kullanacağı sözlerin yetersiz olduğunu düşündüğü için, iki beyitlik Arapça kavli Seyyid Şerif Cürcânî'nin üç beyitlik Farsçaya tercüme etmesini sağlamıştır. Böylece elde ettiği sözleri amel müzik biçimi bestesinde kullanmıştır. Amel müzik biçiminin “duhul/cedvel” yani saz kısmından sonra Arapça sözleri “savtul-vasat/ meyanhane” kısmında kullanmış, sonra terennümlerden oluşan “bazguy/ bazgeşt/ teşyia” kısmını, daha sonra Farsça sözleri “tersia/ müstezad” kısmında kullanarak bestelemiştir. Bestenin makam ve usul ayrıntıları için Türkiyede ilk defa üç nüshasından metin karşılaştırması yapılmış *Makasidü'l-elhan* tercümesine (Merâğî, 2015: 57-67) bakılabilir.

Merâğî, Cürcânî'nin adını ve şiirin Farsça tercümesini bestesinde yer vererek, bir taraftan hakkında çıkan bazı dedikoduları önlemeye çalışmış (Cürcânî'nin edvar anlayışı ile Merâğî'nin yaklaşımı arasında bazı farklar dedikoduya sebep oluyordu. Merâğî, Cürcânî'yi edvar konusunda doğrudan eleştirmemiş ise de takipçileri ile mücadele ediyor ve saraydan uzaklaştırılmalarını sağlıyordu), diğer taraftan zamanın ünlü şiir-hadis olayını besteleyip eserine alarak sufilere sevgi besleyen

Cürcânî'ye, mürebbiyelerinden biri olmakla büyük oğlu Abdurrahman'ın çocukluk arkadaşı olan Şahrüh'un babası Timur'a daha da yakınlaşmayı düşünen Abdülkadir Merâgî hadis tartışmalarından bağımsız olarak kavli sözlerini kendi zamanının gözde müzik biçimi amel şeklinde bestelemiştir. Bilindiği kadarı ile ebcedle notasını verdiği tek eserdir, ancak verdiği ebced harfleri, bestesini çözmek için sadece bestesinin anahtarı durumundadır. Buradan hareketle eserlerinde günümüz icracı teorisyenlerin yeniden canlandırmasına imkân veren Merâgî'nin canlandırılması gereken tek müzik eseridir.

KAYNAKLAR

- Abdullah Herevî (1983). *Tabakatu's-sufiyye* (Haz. Abdulhay Habibi), Kabil 1341hş/, s.410-411.
- Akkuş, M. ve Zeki, İ. (2019). "Timur'un Mutasavvıflarla İlişkisi". *SUTAD*. (47): 367-382.
- Aktepe, D. (2023). *Tarihsel Veriler Işığında Türk Müzik Tarihindeki Değişimin Göstergesi Türler*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Hacıbayramveli Üniversitesi.
- Albanî, M. (1992), *Silsiletü'l- ehâdisi'z-zaîfa ve'l- mevzûa*, içinde (cilt 2, 34 nr.558) Riyad Mektebetül-maarif Yayını 1412/.
- Alemlî, A. İ. ve N. Doğrusöz (2021). "Nevbet-i Müretteb'in farklı coğrafyalardaki izleri üzerine bir inceleme". *Rast Müzikoloji Dergisi*. 9(2): 2823-2842.
- Attar, F. (1985). *Tezkiretü'l- evliya*. (Çev.S. Uludağ). Bursa: İlim ve Kültür Yayını.
- Bağdadî (1984). *Hizânetü'l- edeb* (Haz. A. M. Harun) içinde (cilt 5, 30) Kahire: Mektebetül-Hancı Yayını 1404/.
- Câmî, A. (2002). *Nefehatü'l-üns*. (Haz. M. E. el-Cader) içinde (cilt 2, s.321) Beyrut: Darulkütübil ilmiyye Yayını 1424/.
- Cürcânî Seyyid Şerif (1375). *Şerhü'l-edvar*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, nr. A.3458. Cürcânî'nin bu eseri dışında. *et-Tarifât; Şerhu'l-mevâkıf; Arap dili eserleri, hadisle ilgili: el-Muhtasar fi-usuli'l-hadis ve Dibacül-müzheb; Şerhu's-Siraciyye*; ve bazı eserleri taranmıştır.
- Deylemî, Ş. (1986), *el-Firdevs bi-me'sûri'l- hitâb*, içinde (cilt 5, s.393 nr.8531 mükerrer -baskıda 5831 yanlı yazılmış). Beyrut: Kutubil-İlmiyye Yayını 1406/.
- Ebu Nuaym İsfahanî (1979). *Hilyetü'l-evliya*. c.1-11 içinde (cilt 10, 360). Kahire: Darulfıkr Yayını.
- Eflakî (1973). *Menakıbül-arifin Tercümesi*. (Çev.T. Yazıcı) içinde (cilt 2, 369, 395). İstanbul: Hürriyet Yayını.
- Farabî (2025). *Musikinın Büyük Kitabı*. (Çev.A. Kızılcık- N. Tercan, İstanbul Menfis Yayını.
- Gazzalî, M. (2005). *İhyâu ulûmi'd-dîn/ Rub'u'l-âdât / Kitâbu âdâbi's-semâ'*, Beyrut: Daru İbn Hazm Yayını 1426/.
- Gazzalî, A. (2025). *Işık parıltıları Bevâriku'l- ilmâ'* (Çev. Recep Uslu). İstanbul: Basıma hazır.

- Halebî, Ali Hasan- İbrahim Taha Kayseyi- Hamdi M. Murad (2023). *Mevsûatu'l- ehâdîs ve'l- âsâri 'z-zaîfa ve'l mevzûa*. Riyad: Mektebetil-maarif Yayını.
- Hatîb Bağdadî (2004). *Tarihu Bağdad*. (1-24 c. Haz. Mustafa Abdülkadir Ata) içinde (cilt 19, 41). Beyrut: Darul-kütübil-ilmîyye Yayını 1425/.
- Huî Mirza Habibullah Haşimî (2003). *Minhâcul-berâa şerhi Nehcü'l-belâğa*. Beyrut 1424/.
- İsfahanî (2008). *Kitabu'l-Egânî*. (Haz.İhsan Abbas vdğr) içinde (cilt 23, s.215). Beyrut: Darusadır Yayını 1429/.
- İbn Adî Cürcânî (2012). *El-Kâmil fi'd-duafâir-ricâl*. (cilt 1-9, Haz. Âdil Ahmed Abdülmevcûd- Ali M. Muavvez). Beyrut: Darulkutubil ilmîyye Yayını.
- İbn Asâkir (2001). *Târîhu Medîneti Dımaşk*. 1-75 cilt içinde (cilt 19, 298, 311) (Haz.Ebu Abdullah Ali Aşur el-Cenubi). Beyrut: Daruihyait-turas Yayını 1421/.
- İbn Hacer el-Askalânî (2002). *Lisânü'l-mîzân*. (Haz.Abdülfettah Ebu Gudde) içinde (cilt 6, 43 nr.5533). Beyrut: Mektebetul-matbuatil islamiyye Yayını 1423/.
- İbn Hacer el-Askalânî (2018). *El-Garâibü'l-mültekatü min Müsnedi'l-Firdevs el-müsemma Zehrü'l-Firdevs* içinde (cilt 8, s.351). Dübey: Cemiyetül Darilbir Yayını.
- İbn Sîde (2003). *El- Muhkem*. (Haz.Murad Kamil). 2.bs içinde (cilt 6, 347-348 ss.) Kahire: Ma'hedul-mahtutatil-Arabiyye Yayını 1424/.
- İbn Teymiyye (1988). *Ehâdîsü'l-kusas*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî Yayını.
- İbn Teymiyye (2007). *Mecmuu fetâvâ*. Kahire 1427/ içinde (cilt 2, s.642, 680, 838); *Muhtasaru'l-fetâvâ'l- Misriyye li-İbn Teymiyye*. Beyrut: Dârulkutubi'l- ilmîyye Yayını 1405/1985; İbrahim M.el-Ali, *Şeyhülislam Ahmed İbn Teymiyye*, içinde (s.423, nr.17). Dımaşk: Darulkalem Yayını 1421/2000.
- İbnü'l-Kayserânî (1994). *Kitâbu's -Semâ'*. (Haz.Ebulvefa Meragî). Kahire Yayını 1415/.
- İbnü'l-Kayserânî (1916). *Safvetü't- tasavvuf*. (Haz.Gade el-Mukaddem Udre). Darulmuntehabil-Arabi Yayını 1416/.
- İbn Neccâr Bağdadî (2004). *Zeylu Tarihi Bağdat*. (1-24 c. Haz. Mustafa Abdülkadir Ata) içinde (cilt 19, 41). Beyrut: Darul-kütübil-ilmîyye Yay. 1425/.
- Kurtubî Ahmed (1991). *Keşfü'l- kınâ' an hükmi'l- vecd ve's-semâ'*. Riyad 1411/.
- Kuşeyrî (1978). *Tasavvufun İlkeleri Risale Tercümesi*. (Çev.T.Yazıcı) içinde (cilt 1, 119, 134, 139; cilt 2, 368). İstanbul: Tercüman Yayını.
- Meragî A. (2015). *Müziğin Maksatları Makasidü'l- elhan (li-Sultan Murad-ı Sani)*. (Çev.R. Uslu). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını; Ayrıca Tıpkıbasım (Haz.Recep Uslu). İzmir: Duvar Yayını 2023.
- Meragî A. (2009). *Câmiü'l-elhân*. (Haz.B. Hazrai). Tahran: Ferhengistan-ı Hüner Yayını 1388 hş./.

- Parmaksız, N. (2016). *XV. Yüzyıl Türk Müziğine Ait Kaynaklardan Olan ve Bodleian Kütüphanesinde Bulunan Ouseley El Yazmaları Bölümü 127-128 Numaralı Yazmanın İncelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Sühreverdî Maktul (2018). *Mevsûatü musannifâti's- Sühreverdî*. (13 kitabı bir arada, Haz.Muhsin Ukayl). Darurevâfid Yayını 1439/.
- Sühreverdî Şehabeddin (2020). *Avârifü'l-maârif*. (Haz.M.Yasir el-Kudmani- Bilal M.Hatem es-Safa). c.1-2 içinde (cilt 1, 485, 491, 493, 501, 520, 543). Dımaşk: Daruttakva Yayını 1443/.
- Şüşterî Ebulhasan (2004). *Er-Risâletü'ş- Şüşterî*. Darulbeyza Darussekafe Yayını.
- Uludağ, S. (1999). *İslamda Musiki ve Sema*. 3.bs. İstanbul: Marifet Yayını.
- Uslu, R. (2007). *XV. yüzyılda bir Mecmua-i Güfte: NO 3135*. İstanbul: Çengi Yayını.
- Uslu, R. (2017). "Nevbet-i Müretteb". *Tidsad*. (15): 176-204 ss.
- Uslu, R. (2022). *The Timeline of Abdulkadir Meragî*. İzmir: Duvar Yayını.
- Uslu, R. (2023). "Merâgî'nin Andığı Güzel Seslendirme Hadislerinin İlk Kaynakları". *Müzik Alanında Örnek Akademik Araştırmalar* (Ed.Sami Baskın) içinde (35-88 ss.) Lamberd Publish Yayını.
- Uslu, R.ve N. H. Yanık (2025). "Zemahşerî'nin Rebû'l-ebrar'ı ve Tercî' Terimi". *Yegah Müzikoloji Dergisi*. (8/4): 2274-2798.
- Zehebî- Zeynüddin Irakî (1995). *El-Mizânu'l-i'tidal ve Zeyluhu*. (Haz.Ali M.Muavvez- Adil Ahmed Abdulmevcud) içinde (cilt 5, 198 nr.5988, 530). Beyrut: Darulkütübil İlmiyye Yayını 1416/.
- Yıldırım, A. (2012). "Orta Asya'da İslami ilimlerin Gelişimi". *Orta Asya'da İslam*, içinde (cilt 2, 647-682 ss.). Ankara- Türkistan.

EXTENDED ABSTRACT

The musical Amel composition by Abd al-kadir Ibn Ghaibi Maraghi's (b. 1356- d. 1435) in his works, published under the title Maqasid al-alhan (Ii-Sultan Murad al-Sani) and Djami al-alhan, was composed before 1405. He linked the poem of this composition, his only work written using the Abjad notation, to a hadith of the Prophet Muhammad. From the first biography written about him by M. Ali Terbiyet (1935) to the publication of a current chronological bio-bibliography (Uslu, 2022), it has been observed that no explanation has been given regarding the poem-hadith in studies conducted either in Iran or in Turkey. Qualitative methods were used in the research. The first part of the Amel composition begins with an Arabic poem, "Qad leseat" (: a snake stung). This first section is the "kavl" (meaning saying/covenant, but here it is a name of a musical form) part of the composition. Kavl's words are as follows: The snake of love has stung my heart, There is no doctor or charmer to cure it, Except the Beloved who fills my heart, With Him lies my cure and charm. The composition continues with a Persian poem by Sayyid Sharif al-Djurdjani. Following the recitation of the Arabic poem, the words spoken by the Prophet Muhammad to Muawiya, who was present, "Leyse bi-kerîm" (Hadith: A person who does not feel enthusiasm when their loved one is mentioned is not a refined person or elegant and generous person) are noteworthy. This research questions the authenticity of the hadith (sayings and actions) of the Prophet Muhammad as written

by Maraghi. Since this poem and hadith are central to the research topic, the event is referred to in the text using the abbreviation "poem-hadith". The research was planned from smallest to largest, so first the concept of "kavl" (musical form) was explored, then its history, and finally, reality the phenomenon of poem and hadith was investigated from various sources. First, the findings section of the study describes the emergence of the "kavl" musical form. In Islamic history, those who performed the "kavl" music form were called "kavval" (means solist). Authors who preferred the word kavl, in contrast to those who based their argument on the verse "lehve'l-hadis" (amusing words: Luqman, 31/6) against singing, considered the Quran's expression "ahsenü'l-kavl" (the most beautiful words) (Zumer 39/18) and supported kavl music. The word kavval and kavl music is seen to have been used during the Umayyad period. However, during the Seljuk period, the Sufis preferred the widespread use of "kavl" music. Kavl music became a rising value during the Seljuk era. The word kavval first appears in Ibn Sida's Arabic dictionary. Secondly, the findings section of the study chronologically examines Kavl's poem "A snake stung" and the appearance of the hadith in the sources. Djami, a later source, wrote that the poem may belong to Muzaffar Kermanshahi, an Iraqi Sufi who lived in the 10th century. However, this poem/hadith has not been found in 10th-century hadith or Sufi sources. The poem and hadith first appeared in the works of 11th-century hadith scholars Ibn al-Qaysarani (d. 1112) and Shiravayh b. Shahrdaylami (d. 1115). Although al-Ghazali's (d. 1111) name is frequently mentioned in some sources, it has not been found in his works. Only the poem appears in the work of his brother Ahmad al-Ghazali (d. 1126). Although the poem is said to be recorded in the German manuscript of the Divan of Suhrawardi (d. 1191), who lived in the 12th century and was known by the nickname Maktul (The Killed), the editors concluded that the poem does not belong to him. In the 13th century, Shahab al-Din Suhrawardi (d. 1234), the Andalusian hadith scholar Ahmad al-Qurtubi (d. 1258), and his contemporary Shiite scholar Abu al-Hasan Shushtari (d. 1269) included poem and hadith narratives in their works. In the 14th century, Ibn Taymiyya (d. 1328) and his students al-Dhahabi (d. 1348) and Zayn al-din al-Iraqi (d. 1404) also added poem and hadith narratives to their works. These are sources from the pre-Maraghi period. What contemporaries of Abdulkadir Maraghi said the subject has also been investigated. In chronological order: No poem or hadith narratives are found in most of the works of Sayyid Sharif Djurdjani (d. 1413), nor in his musical work, "Sharh al-Adwar", written in 1375. However, he may have included the subject of poem and hadith in his work "Talikat ala Awarif al-maarif," written before 1405, due to the text of Suhrawardi. The hadith scholar Ibn Hadjar al-Askalani (d. 1449) addresses the topic of poem and hadith in his works. Abd al-Rahman Djami (d. 1492), who came to Samarkand in his youth and met al-Maraghi there, states in his work "Nafahat" that he read the poem "Qad leseat" while writing the biography of Muzaffar Kermanshahi, an Iraqi Sufi. All hadith scholars, including Shia scholars, have stated that the hadith is fabricated. This study suggests that al-Maraghi was influenced by Sayyid Sharif al-Djurdjani's work "Talikat ala Awarif." It concludes that Maraghi added Djurdjani's Persian poetry to the Arabic poetry in the work, used it in his own musical compositions, and incorporated the poetry-hadith phenomenon into his works Maqasid and Jami.